

ДІАГНОСТИКА РІВНІВ ВОЛОДІННЯ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНИМИ ФРАЗЕОЛОГІЗМАМИ СТУДЕНТАМИ ІСТОРИЧНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ

Обов'язковою вимогою й важливою передумовою ефективності викладу навчального матеріалу вчителем історії виступають образність, виразність і конкретність його професійного мовлення. З одного боку, вони сприяють точності й яскравості історичних уявлень, які формуються в учнів, з іншого, слугують більш сильному емоційному впливу і, як наслідок, забезпечують міцність запам'ятовування, відновлення в пам'яті школярів історичних знань. Аналіз стану наукової дослідженості проблеми засвідчив певний інтерес до неї з боку вчених, водночас, попри безсумнівну важливість окремих дисертаційних досліджень (В.Ф.Дороз, Л.П.Кожуховська, Т.М.Левченко, Л.О.Соловець, В.І.Тихоша, Г.О.Ткачук) відзначимо, що практика сучасної вищої школи надалі потребує конкретних технологій активізації пізнавальної діяльності студентів.

Відтак, зважаючи на актуальність проблеми вдосконалення мовленнєвої діяльності студентів у їхній науковій і професійній сфері та недослідженість питання забезпечення словникової роботи у вищій педагогічній школі, мету дослідження вбачаємо в розробці та науковому обґрунтуванні методики увиразнення мовлення майбутніх учителів історії професійно орієнтованими фразеологізмами. На підставі аналізу лінгвістичної та принагідно лінгводидактичної літератури з досліджуваної проблеми подаємо таке робоче визначення феномену „професійно орієнтовані фразеологізми” (далі – ПОФ) – комунікативно важливі фразеологічні одиниці, що з погляду відображення в них інформації про історичне, економічне та соціально-політичне

життя українського народу, є значущими для професійного мовлення вчителів історії. Завданнями запропонованої статті виступили: визначення критеріїв, показників і рівнів володіння ПОФ студентами історичного фаху.

З метою кількісно-якісної характеристики фразеологічного складу мовлення студентів історичних факультетів на констатувальному етапі експерименту був проведений пошуково-розвідувальний зріз, респондентами якого стали першокурсники історико-філологічного факультету Південноукраїнського державного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського (м. Одеса).

Для реалізації поставленої мети було розроблено серії експериментальних завдань. Так, перша серія забезпечувалась низкою анкетних запитань, спрямованих на: а) вияв мотивів і зацікавленостей у використанні студентами ФО у сфері професійної комунікації; б) визначення обсягу знань учасників ЕГ і КГ про фразеологію, властиву професійному мовленню вчителя історії:

1. Чи необхідне вживання ФО та афоризмів у мовленні вчителя історії. Якщо так, то чому? Які фразеологічні одиниці можна назвати властивими мовленню вчителів історії? Як ви розумієте поняття термінологічне словосполучення (фразеологізми-терміни)? Наведіть приклади фразеологічних термінів історичної науки.

2. Простежте, як за допомогою різних фразеологізмів передається один і той же зміст у різних мовах. Порівняйте національну маркованість фразеології різних мов: укр.: *не все в*

середу Петра, рос.: *не все коту масленица*, австр.: *не кожен день Зальцбург* (мають на увазі щорічні Зальцбургські музичні фестивалі); „потрапити з однієї халепи в іншу” – чешськ.: *потрапити з багна в калюжу*, болг.: *перескочити з колючок у глід*, рос.: *из огня да в полымя*, укр.: *з-під дощу та під ринву*; „дуже давно” – франц.: *у ті часи, коли королева Берта пряла*, австр.: *у сніжний рік* (натяк на рідкісні снігопади у Відні), укр.: *за царя Митрохи, як людей було трохи; за царя Панька, як була земля тонка; за царя Хмеля, як була людей жменя*. Поясніть, які фразеологізми вважаються етнокультурознавчими, запропонуйте свої приклади.

3. Ознакою історичного фразеологізму можуть виступати слова компоненти яких – найменування міри ваги, довжини, грошові назви, що відображають старовинні українські системи, тобто історизми та архаїзми. Пригадайте і запишіть ФО, в яких зустрічаються ці назви: *грош, копа, шаг, шеляг; аршин, верста, миля, сажень; герць, забрало; вїйт, князь, воєвода, волость* та ін.

4. Пригадайте і запишіть фразеологізми, пов'язані з військовою справою різних часів.

5. Підберіть фразеологічні одиниці, прислів'я та приказки, виникнення яких пов'язане з подіями визвольної боротьби нашого народу 17-18ст.

6. Наведіть приклади суспільно-політичної фразеології.

7. Наведіть приклади фразеологізмів, у яких зустрічаються власні назви (антропоніми, гідроніми, топоніми), пов'язані з історичними особами, фактами чи подіями.

8. Пригадайте, компонентами яких фразеологізмів виступають назви старовинних професій: *бердник, гончар, швець, кравець, ситник, коваль* або приладів та інструментів: *шило, мотовило, кленка, копил, глек, чисниця*.

9. Пригадайте і запишіть відомі Вам вислови видатних людей, пов'язані з історією як наукою.

10. Доберіть до поданих слів і словосполучень близькі за значенням ФО: *перемогти; загинути, померти; минути (в часі), забутися; потрапити у скрутне становище, безвихідь*.

Узагальнені результати одержаних відповідей на запитання анкети свідчать про те, що незважаючи на досить відчутну зацікавленість учасників експерименту у вивченні професійно орієнтованих фразеологізмів і розуміння їх важливості для професійного спілкування в подальшому, загальний рівень знань, умінь і навичок, які продемонстрували студенти обох груп, виявився недостатнім, попри наявність правильних і частково правильних відповідей на окремі запитання. Крім того, фактична відсутність прикладів свідчить про бідність активного фразеологічного словника опитуваних.

Друга серія завдань мала на меті виявити вміння аналітико-синтетичного й конструктивного характеру, сформованість навичок словникової роботи з ПОФ. Для реалізації цієї мети студентам ЕГ і КГ було запропоновано виконати тестові завдання. Так, вправи, спрямовані на вияв знань і вмінь аналітико-синтетичного характеру, передбачали таке: знаходити в контексті ФО, відрізнити їх від вільних словосполучень; пояснювати значення ФО, зокрема, через використання відомих прийомів семантизації; спостерігати за виражальними можливостями ФО; розуміти стилістичні відтінки у значенні фразеологічних синонімів; з'ясовувати доречність використання ФО, враховуючи емоційно-експресивну чи функціонально-стилістичну тональність тексту; пояснювати джерела походження ФО. Завдання, що визначали конструктивні вміння,

передбачали таке: вводити в контекст ФО близькі за значенням або ФО, що різняться функціонально-стилістичними відтінками використання; переставляти (групувати) класифікувати ФО; оперувати способами трансформації ФО, прийомами редагування й перекладу тексту; замінювати ФО залежно від мети, умов ситуації спілкування; будувати монологічні висловлювання з доречним використанням ФО. Сформованість навичок словникової роботи діагностувалась через уміння вибрати приклади-ілюстрації зі словника ПОФ, сконструювати самостійно словникову статтю.

З метою виділення рівнів володіння професійно орієнтованими фразеологізмами студентами історичних факультетів ми розробили 3 **критерії**: термінологічна обізнаність, контекстуальна узгодженість, функціональний, кожен з яких включав показники контролю.

I критерій – *термінологічна обізнаність* з такими показниками контролю: знання з фразеологічної теорії і намагання чітко означити наукове поняття; обізнаність із прийомами семантизації й етимологізації ФО та видами історико-культурологічного коментування; розуміння історичного підтексту ФО; усвідомлення увиразнювальних можливостей ФО.

II критерій – *контекстуальна узгодженість* з такими показниками контролю: вміння узгоджувати ФО з контекстом чи темою промови, враховуючи смислові, експресивні, стилістичні та структурно-граматичні характеристики; адекватне використання ПОФ у структурі тексту; вміння оцінити стилістичну функцію фразеологізму в тексті наукового, офіційно-ділового та фахового призначення; здатність створювати власні монологічні висловлювання з

доречним використанням ПОФ у сфері професійної комунікації.

III критерій – *функціональний* з такими показниками контролю: розуміння смислової коректності у використанні ПОФ у різних комунікативних ситуаціях, зокрема, у професійному мовленні вчителя історії; вміння користуватися виражальними засобами фразеології залежно від мети і умов спілкування; вміння розподіляти ПОФ за тематичними мікрогрупами і/або структурно-семантичними особливостями; навички науково-дослідної, словникової роботи з фразеологічним матеріалом; уміння перекладати, редагувати тексти, що містять ФО.

Відповідно до означених критеріїв було виділено три рівні володіння професійно орієнтованими фразеологізмами: достатній, середній, низький. Охарактеризуємо їх.

Отже, *достатній* рівень характеризували відповіді, що демонструють належне володіння лінгвістичною термінологією із допустимими неточностями при формулюванні окремих правил; розуміння понять „фразеологічне значення”, „етнокультурознавча фразеологія”, „фразеологізми-терміни”, „фразеологічний прототип”, „історична реальність”, „афоризм” обґрунтовується наведенням прикладів із суміжних дисциплін; достатня обізнаність із прийомами семантизації, етимологізації ФО, видами історико-культурологічного коментування дозволяє коректно ввести ПОФ у контекст з урахуванням емоційно-експресивних, функціонально-стилістичних відтінків значення; достатньо розвинені навички словникової роботи з фразеологічним матеріалом, що виявляється через здатність самостійно згрупувати ФО за екстралінгвістичними чи структурно-семантичними ознаками,

сконструювати словникову статтю; добре розвинені навички самокорекції і самоконтролю, що дозволяють самостійно помічати й швидко виправляти на правильний варіант фразеологічні помилки, редагувати деформовані тексти наукового, офіційно-ділового чи фахового призначення; відчутна впевненість у сфері професійної комунікації, оскільки належним чином сформовані вміння виразно висловлювати або адекватно сприймати фактичну інформацію, що передається текстом фахового призначення, завдяки усвідомленню та використанню увиразнювальних засобів фразеології; вміння доводити до слухачів слушність своїх думок під час виголошування промови.

До *середнього* рівня було віднесено відповіді, що демонструють частково правильне або неточне тлумачення лінгвістичних термінів, формулювання правил, часом відповіді ілюструються невдалими чи неправильно дібраними прикладами, або, що частіше, відсутністю відомого студентам фактичного матеріалу з циклу фахових дисциплін; наявне розуміння семантики ФО, але виникають утруднення при конструюванні речень і/або побудові тексту з використанням ПОФ, оскільки не завжди береться до уваги їх стилістична та емоційно-експресивна доречність; через однотипність використовуваних прийомів семантизації та історико-культурологічного коментування трапляються помилки при тематичному групуванні ФО, при аналізі речень із трансформованими ФО, редагуванні або перекладі текстів офіційно-ділового, наукового чи фахового призначення, ледь помітні навички самоконтролю й самокорекції спричиняють невміння помічати й виправляти фразеологічні помилки або часткове виправлення допущених помилок; у сфері фахової комунікації

перевага надається передусім викладу фактичного змісту повідомлювального без застосування виразних можливостей фразеології або різноманітність увиразнювальних засобів є незначною, нерідко їх уживання не виправдане стилістично; слабка сформованість умінь публічного виступу часто спричиняє невпевненість у собі й побоювання виступати перед аудиторією з промовою.

Низький рівень відзначався такими ознаками: лінгвістичні знання мають фрагментарний неупорядкований характер або механічно завчений теоретичний матеріал без умінь застосовувати його практично, що виявлялось у значній кількості помилкових відповідей або їх відсутності; наявні досить приблизні уявлення про семантику ФО, слабке орієнтування в системі стилів мови, неглибокі знання національної ідіоматики та безеквівалентної фразеології спричиняють використання фразеологізму в невластивому йому значенні та неадекватне введення у структуру тексту наукового, офіційно-ділового чи фахового призначення; нерозвиненість умінь семантизації й етимологізації ФО спричиняє механічне декодування фактичного змісту повідомлюваного без аналізу й інтерпретації словесної форми вираження; відсутність навичок самокорекції і самоконтролю призводить до значної кількості аномативних фразеологічних конструкцій, до невміння відредагувати zdeформований текст, навіть у випадку вказівки на порушення, реакція фактично відсутня; несформованість навичок словникової роботи з фразеологічним матеріалом; через брак необхідного словникового запасу, відсутність мотиваційної основи у вивченні ПОФ наявна слабка мовленнєва активність, відсутність

зацікавленості й орієнтації на співрозмовника, безпорадність у сфері фахової комунікації.

Здійснене ранжування студентів ЕГ і КГ, тобто розподіл за визначеними рівнями володіння ПОФ, дозволив виявити реальні досягнення кожного окремого учасника експерименту й узагальнити результати відокремлено по групах. Кількісні дані рівнів володіння ПОФ подано нижче в таблиці.

Рівні володіння професійно орієнтованими фразеологізмами (констатувальний етап)

Рівні Групи	Достатні й	Середні й	Низькі й
ЕГ (30 осіб)	–	20%	80%
КГ (30 осіб)	–	13%	87%

Таким чином, у результаті діагностування рівнів володіння ПОФ ми встановили: на початку дослідного навчання переважна більшість студентів (80% – ЕГ і 87% – КГ) перебувала на низькому рівні, що характеризувався несистематизованими, залишковими знаннями в галузі шкільної фразеології та слабкими уявленнями про виражальні можливості фразеологічних одиниць, їх лінгвістичні та екстралінгвістичні особливості; досить поверхневим орієнтуванням у стильовій диференціації мови, фактичним нерозумінням семантики багатьох ФО, в т.ч. їх образного (історичного підтексту); невмінням узгоджувати ФО з контекстом або вводити у власні висловлювання залежно від мети й обставин спілкування, невмінням відредагувати текст, відшукати трансформовані фразеологічні одиниці й подати в початковій формі; слабкою

мовленнєвою ефективністю та фактичною безпорадністю у сфері професійної комунікації. Приблизно однакова кількість студентів (20% ЕГ і 13% КГ) демонструвала середній рівень володіння ПОФ, що виявлялося переважно в неточному тлумаченні окремих понять фразеологічної теорії, оскільки відповіді хибували на неправильно дібрані приклади; усвідомлюючи виражальні можливості ФО їх призначення у професійному мовленні вчителя історії, в той же час першокурсники відчували певні труднощі дібрати приклади – ілюстрації із суміжних фахових дисциплін; відчувалися прогалини у знаннях прийомів семантизації, історико-культурологічного коментування ФО, аналізі речень зі зміненими ФО, в розподілі на тематичні мікрогрупи та недоречності у вияві структурно-семантичних особливостей. На достатньому рівні не було зафіксовано жодного студента.

Крім того, лінгводидактичний аналіз тестових робіт учасників ЕГ і КГ дозволив виявити найбільш типові відхилення та типи фразеологічних помилок:

- поширена заміна переносного значення ФО прямим;
- недоліки в функціонально-стилістичній та емоційно-експресивній оцінці фразеологізмів;
- не виправдана заміна ФО з іншого синонімічного ряду;
- невиразне уявлення про семантику окремих ФО, що утруднює адекватне сприйняття фразеологізму у структурі тексту;
- наявні смислові перекручення, пов'язані з випадковими асоціаціями;
- зміни усталеної граматичної форми слів-компонентів ФО;
- явища тавтології, плеоназму, недоцільної заміни одного компонента фразеологізму іншим;

➤ порушення закономірностей сполучуваності;

➤ анормативні українські фразеологічні конструкції, утворені під впливом російських відповідників.

Отже, узагальнені результати пошуково-розвідувального зрізу засвідчили досить низький рівень знань студентів як із фразеологічної теорії, так і несформованість практичних умінь аналітико-синтетичного і конструктивного характеру, навичок словникової

роботи з фразеологічними одиницями. Дані, що були отримані під час експерименту, дозволили визначити прогалини у знаннях студентів і спланувати експериментальну програму курсу „Українська мова за професійним спрямуванням”.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в розробці лінгводидактичної моделі й методики увиразнення мовлення майбутніх учителів історії професійно орієнтованими фразеологізмами.

Подано до редакції 15.05.06

РЕЗЮМЕ

В статті представлені результати діагностуючого експеримента, проведеного з метою кількісно-якісного аналізу фразеологічного складу речі студентів історических факультетів. В процесі дослідження були виявлені основні критерії владения студентами професійно

орієнтованими фразеологізмами (термінологическая осведомленность, контекстуальная согласованность, функциональный), в соответствии с которыми была дана характеристика достаточному, среднему и низкому уровням владения профессионально ориентированными фразеологізмами.

SUMMARY

The article presents some results of diagnostic experiment aimed at quantity and quality analysis of phraseological structure of speech of history department students. During the research there were pointed out some principle criteria of students' mastering professionally orientated phraseology – terminological knowledge, contextual agreement and function criterion – due to which the author characterizes satisfactory, medium and low levels of mastering of professionally orientated phraseology.